

Кірдан О.П.
кандидат економічних наук, доцент
(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОГО АГРАРНОГО УКЛАДУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. В статті розглядаються деякі новітні тенденції в становленні агроринку України. Загострюється увага на ролі та значенні економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Здійснена спроба оцінки діяльності фінансово-промислових груп, що з'явилися в даній галузі протягом останнього часу.

Ключові слова: економічна ефективність, агропромислова політика, агрохолдинги, земельний банк, інтенсифікація виробництва, інвестиції в АПК.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ НОВЕЙШЕГО АГРАРНОГО УКЛАДА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Актуальность. В статье рассматриваются некоторые новейшие тенденции в становлении агрорынка Украины. Обостряется внимание на роли и значении экономической эффективности сельскохозяйственного производства. Сделана попытка оценки деятельности финансово-промышленных групп, которые проявились в отрасли на протяжении последнего времени.

Ключевые слова: экономическая эффективность, агропромышленная политика, агрохолдинги, земельный банк, интенсификация производства, инвестиции в АПК.

MODERN TENDENCIES OF FORMING NEWEST AGRARIAN STRUCTURE OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Annotation. The article deals with the newest tendencies in the formation of the agromarket of Ukraine. Much attention is paid to the role and significance of the economic effectiveness of the agrarian production. It was made an attempt to valuate the activity of the financial and industrial groups, recently appeared in given sphere.

Key words: economic effectiveness, agrarian and industrial policy, agrarian holding, land bank.

Постановка проблеми. Сучасний етап становлення національної економіки пов'язаний з розв'язанням надзвичайно гострих завдань у сфері агропромислового комплексу країни. Підписання угоди про зону вільної торгівлі, остаточне прийняття закону «Про ринок земель», підготовка Євросоюзу до перебудови агросектора з метою зменшення його залежності від дотацій – це далеко не повний перелік подій, які впливають на формування державної аграрної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких розглядаються дані проблеми. Проблеми, пов'язані із формуванням нової аграрної політики, розглядаються у працях відомих вітчизняних та зарубіжних учених. Ряд публікацій містять важливі та принципові рекомендації, що заслуговують на особливу увагу і безпосередньо стосуються вибору шляхів подальшої розбудови аграрного сектору економіки країни. Виокремлюючи найбільш вагомі й резонансні публікації, варто відзначити праці С.Дем'яненка, Б.Данилишина, А.Лисецького, С.Зорі, В.Майера,

Т.Джонсона, книги консультативної групи з питань економічних реформ в Україні «Політика та розвиток сільського господарства в Україні» [1] та «Сільське господарство України: криза та відновлення» [2] за редакцією Штефана фон Крамона-Таубадена, Сергія Зорі, Людвіга Штріве, Сергія Демяненка, Арніла Куна.

Формування нового аграрного укладу в Україні вимагає безперервного удосконалення тих чи інших складових, що неможливо без участі в цьому процесі всієї української економічної й, зокрема, аграрної науки. Вітчизняні й зарубіжні вчені висловлюють своє бачення у вирішенні невідкладних проблем, що мали й мають місце в сучасному аграрному секторі економіки країни [3]. Не викликає сумніву позиція про значну роль сільського господарства в економіці України, зв'язок галузі з іншими, в першу чергу, наукомісткими галузями, адже на сучасному етапі сільське господарство при створенні відповідної політики могло б виконувати провідну роль в розвитку інших секторів економіки, оскільки створює попит на промислову продукцію.

Розробка аграрної політики має бути зорієнтована на стимулювання підвищення продуктивності сільського господарства, насамперед, через технологічний прогрес: запровадження нових способів обробки ґрунту і утримання тварин, нової техніки і обладнання, ефективних і дешевших мінеральних добрив, кращих порід тварин, нових сортів і гібридів рослин тощо. Тому інвестиції доцільно і вигідно спрямовувати, перш за все, в наукові дослідження, пов'язані із розробкою нових технологій та їх запровадженням у виробництво.

У зв'язку з цим, необхідно наголосити на значущості людського капіталу, бо саме від нього залежить наскільки швидко, повномасштабно та ефективно будуть реалізовані й раціонально використані у виробництві результати науково-технічного прогресу. Це ставить нові вимоги до кадрів, зокрема, до фахової підготовки працівників, рівня їхньої кваліфікації. То ж не важко зрозуміти, що досягнення стратегічної мети щодо перетворення сільського господарства у наукоємну з інноваційним характером розвитку галузь вимагає як на загальнодержавному рівні, так і від окремих аграрних підприємств масштабного інвестування у людський капітал [4]. Лише за цієї умови він у своєму розвитку набуватиме додаткової продуктивної сили, що забезпечить у межах країни випереджальні темпи зростання валового внутрішнього продукту, а на мікрорівні — високу конкурентоспроможність підприємств. Розвинутий людський капітал поряд з поліпшенням якості життя на селі стануть запорукою досягнення і збереження ефективного сільськогосподарського виробництва в усіх регіонах України.

Надзвичайно важливим сьогодні є необхідність визначення чітких стратегічних цілей, окреслення коротко-, середньо- і довгострокових завдань та необхідних ресурсів і джерел їхнього формування; орієнтація аграрної сфери на утвердження ринкових принципів господарювання; демократизація управління; посилення інформаційного забезпечення суб'єктів господарювання; прискорення інтеграції України у СОТ і ЄС; гармонійний розвиток усіх сфер АПК; оптимізація розміщення сільськогосподарського виробництва по природних зонах і мікрозонах України з урахуванням необхідності збереження сільського середовища і довкілля.

В численних публікаціях вітчизняні дослідники дотримуються єдиної думки щодо прискореного розвитку ринкової інфраструктури, забезпечення тісного зв'язку сільськогосподарських товаровиробників з науково-дослідними установами і освітніми закладами, інформаційними центрами, врахування при розробці аграрної політики особливостей перехідної економіки України та важливості оптимізації впливу держави на розвиток аграрного сектора відповідно до економічних, політичних та інших чинників.

Аграрна політика має спрямовуватися на створення сучасної інституційної бази, яка відповідає вимогам ринкової економіки і прогресивним тенденціям розвитку світового сільського господарства. Йдеться, насамперед, про захист приватної

власності в аграрному секторі і недопущення штучного доведення до банкрутства аграрних підприємств, а також про створення необхідного правового поля, яке в свою чергу забезпечить: захист прав продавців і покупців при укладанні і виконанні ними угод купівлі-продажу; об'єктивне судочинство при вирішенні спорів економічного характеру між суб'єктами ринку; розповсюдження інформації про кон'юнктуру внутрішнього і зовнішнього ринків та науково-технічної інформації, створення однакових умов доступу до неї для усіх суб'єктів господарювання; дотримання суб'єктами ринку справедливої конкуренції і недопущення монополізації в аграрному секторі; спонукання суб'єктів господарювання до дотримання стандартів якості і безпеки вироблюваної продукції, розробки таких стандартів відповідно до вимог світового ринку [5].

Важливо також, щоб держава започаткувала створення для сільськогосподарських товаровиробників і таких суспільних благ, як сучасна ринкова інфраструктура, підготовка і перепідготовка кадрів, стимулювання зниження трансакційних витрат в економіці. Отже, йдеться про те, щоб держава виступала ініціатором і, водночас, суб'єктом створення та гарантом виконання юридично закріплених економічних, регуляторних, адміністративних правил поведінки суб'єктів ринку усіх форм власності та форм господарювання.

Одним із базових понять, яке привертає увагу до сільського господарства в науковців та підприємців, є економічна ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах. Економічна ефективність передбачає досягнення максимального ефекту від фінансово-господарської діяльності підприємств при мінімальних витратах ресурсів, вона відображає вплив сукупності факторів, що формують її рівень і зумовлюють тенденції розвитку галузі. Система показників економічної ефективності сільськогосподарського виробництва формується на даних про вартість валової продукції, сум валового й чистого доходів, прибутку, собівартості, рівня рентабельності виробництва й норми прибутку, капіталовіддачі та капіталомісткості продукції, продуктивності праці й трудомісткості, урожайності сільськогосподарських культур [6].

Таблиця 1.

Основні показники діяльності підприємств галузі сільського господарства [7]

	2007	2008	2009	2010
Чистий прибуток, збиток (-) від усієї діяльності, млн. грн	6854,1	5744,3	7576,4	17089,6
Підприємства, які одержали чистий прибуток				
у відсотках до загальної кількості	72,0	71,1	69,2	69,3
фінансовий результат, млн. грн.	9089,1	11745,0	13961,6	22282,9
Підприємства, які одержали чистий збиток				
у відсотках до загальної кількості	28,0	28,9	30,8	30,7
фінансовий результат, млн. грн.	2235,0	6000,7	6385,2	5193,3
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	15,1	7,7	8,7	16,8
Середньооблікова кількість найманих працівників, тис. осіб	778	698	624	595
Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників, грн	733	1077	1026	1430

Аналізуючи основні показники діяльності підприємств галузі сільського господарства, варто звернути увагу на декілька цікавих, з нашого погляду, моментів. Тенденцію до зростання мають практично всі показники, що викличе увагу крупного капіталу до сільськогосподарського виробництва. Цей момент ми розглянемо в нашій статті пізніше. Тривожним, на нашу думку, є показник середньооблікової кількості найманих працівників. Дані таблиці свідчать про зменшення їх кількості, починаючи з 2007 року.

Подорожчання енергоресурсів, формування кормової бази та інші фактори вплинули на збільшення собівартості тваринницької продукції. А низька купівельна спроможність більшості населення не дає можливості досягти рентабельності тваринництва.

Наслідком даної економічної нестабільності в сільському господарстві й занепаду тваринницької галузі України в цілому є зменшення рівня споживання населенням країни основних продуктів харчування, зокрема м'яса, молока, плодів, ягід тощо. За 18-річний період споживання м'яса й м'ясопродуктів на 1 особу зменшилося на 33% або 68,2 кг у 1990 році до 45,7 кг у 2007-му, молока й молокопродуктів – із 373,2 до 224,6 кг або на 40% (медично рекомендована норма споживання м'ясних і молочних продуктів на 1 особу становить, відповідно 83 і 380 кг на рік). Україна відстає від європейського рівня споживання м'ясопродуктів у 2,1 рази, молока – 1,6, фруктів – у 2,6 рази. Споживання продукції рослинного походження (хліб, картопля, овочі, цукор, олія) практично не змінюється.

Отже, обсяги, структура та якість харчування населення мають незадовільний стан, що свідчить про значну ємність внутрішнього ринку продовольства. Такий дефіцит білкового харчування населення України, проблема неповноцінної якісної структури харчового раціону мають спонукати сільськогосподарських товаровиробників, з одного боку, і державу, з іншого, переходити на інтенсивний розвиток м'ясного й молочного скотарства, свинарства, садівництва і виноградарства, що разом із загальним підвищенням доходів населення, його продуктивної зайнятості сприятиме піднесенню аграрного сектора економіки за рахунок внутрішніх резервів.

Необхідно здійснювати послідовну й всебічну інтенсифікацію сільського господарства, оскільки обсяги аграрного виробництва не задовольняють наявні внутрішні потреби в продуктах харчування, спостерігається постійне зростання собівартості продукції, внаслідок чого економічна ефективність і продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах залишаються низькими.

Ефективність аграрного виробництва значною мірою залежить від забезпечення раціонального використання трудових ресурсів села, підвищення продуктивності праці, формування відповідної системи матеріального стимулювання праці. Узагальнюючим показником ефективності використання робочої сили є продуктивність праці. Ефективність використання земельних ресурсів знизилася, причинами чого є, переважно, екстенсивний спосіб використання сільськогосподарських угідь, виснаження ґрунтів, порушення агротехнологій виробництва.

Про ефективність сільськогосподарського виробництва за десять останніх років свідчать дані таблиці 2.

Таблиця 2.

**Ефективність сільськогосподарського виробництва в
сільськогосподарських підприємствах**

	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн. грн.	11422,8	675,6	-121,4	1253,2	4168,9	5462,1	7120,0	12750,5
у тому числі продукції рослинництва	7060,0	1152,7	1834,5	900,2	5501,6	5450,7	6334,3	11375,9
продукції тваринництва	4362,8	-477,1	-1955,9	353,0	-1332,7	11,4	785,7	1374,6
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	42,6	13,6	-1,0	6,8	15,6	13,4	13,8	21,1
У тому числі продукції рослинництва	98,3	55,5	30,8	7,9	32,7	19,6	16,9	26,7
Продукції тваринництва	22,2	-16,5	-33,8	5,0	-13,4	0,1	5,5	7,8

Дослідження проблем зайнятості сільського населення має важливе соціально-економічне значення щодо оцінки ринку робочої сили в сільській місцевості та є важливою інформаційною базою для розробки необхідних нормативно-правових документів і практичних механізмів його регулювання. Адже кризова ситуація щодо зайнятості та безробіття сільського населення, особливо молоді, притаманні всім регіонам нашої країни. Пояснюється це не тільки тим, що показники економічної активності не поліпшується, а й тим, що супроводжуються погіршенням якісних параметрів демографічного розвитку села, зниженням матеріального та культурного рівня мешканців сільських поселень і зайнятих в аграрній сфері, занепадом соціальної інфраструктури, що призводить до деградації сільської поселенської мережі й вимирання української нації.

Проте, поряд з цим уже декілька років спостерігаються і позитивні явища. За словами експертів, сільське господарство стало чи не найбільш привабливою галуззю для інвесторів. Які ринки ростуть? Куди інвестувати? Які компанії активно наймають персонал? Відповідь всюди одна – АПК.

Таблиця 3.

Банк землі у користуванні агрокомпаній [8]

Назва підприємства	Оціночна площа земельного банку
Ukrlandfarming	430
Інвестиційний холдинг NCH	400
«Миронівський хлібопродукт»	280
«Мрія»	240
«Астарта»	225

HarvEast Holding	22
«Кернел»	180
«Приват-Агрохолдинг»	136
«Агропродинвест»	90
«Нибулон»	80
«Сварог Вест Груп»	75
«Лендком»	74
«Сагро» (Смарт Холдинг)	20
RoAqro	15
«АПК-Інвест»	13
«Бахмутський аграрний союз»	12,5

В цілому сьогоднішні вітчизняні агрохолдинги умовно можна поділити на категорії: портфельні, профільні і непрофільні.

Портфельні. Представники першої групи належать компаніям і фондам, які вкладалися в ці активи як в портфельні інвестиції. Таким є інвестиційний холдинг NCH або Renaissance, який має у користуванні 400 тисяч гектарів ріллі. Як типова портфельна інвестиція починав свою історію і Ukrlandfarminq, який має також солідний земельний банк.

Враховуючи, що досі діє заборона на продаж землі, бізнесмени тоді торгували правами на оренду.

Профільні. Щодо профільних холдингів, то класичними можна назвати такі компанії, як «Миронівський хлібопродукт», «Мрія», «Астарта». Компанія «Кернел», яка є провідною на ринку соняшникової олії, «Нибулон», «Авангард» та ряд інших, значно менших за розмірами та впливовістю на ринку компаній.

Непрофільні. Це компанії, які створені як додаток до промислових підприємств. Прикладом можуть бути група «СКМ», яка в 2010 році отримала разом з ММК Ілліча п'ять дочірніх підприємств, що займалися сільгоспвиробництвом. Група створила підрозділ – HarvEast Holding, який спеціалізується виключно на веденні агробізнесу в Донецькій, Запорізькій та Черкаській областях.

Агрохолдинг «Сорго», якому належить бренд «Верес». Група «Приват» створили «Приват-Агрохолдинг». «Індустріальний союз Донбасу» веде агробізнес через компанію «Бахмутський аграрний союз» – займається виробництвом свинини та молочної продукції. «Агропромінвест» має інтерес в кондитерському напрямі, а також виробництві зернових та цукру. «Брокбізнесбанк» є власником корпорації «Сварог вест груп». На увагу заслуговують і такі підприємства як «АПК-Інвест» та RoAqro.

Цей, далеко неповний перелік, підтверджує, що агробізнес стає цікавим для крупного промислового та фінансового капіталу. Наскільки це позитивне, або, навпаки, негативне явище для сільськогосподарського виробництва покаже час, але зараз можна стверджувати, що й тут думки експертів, фахівців, політиків розходяться.

Висновки. Важливим сигналом для «непрофільних» підприємств, що спонукав їх розміщувати свої капітали на агроринку стало те, що таким класичним агрохолдингам як «МХП», «Кернел», «Астарта», «Авангард», вдалося вийти на ринок публічних розміщень. Полярність думок з приводу таких подій можна прослідкувати з офіційних виступів голови аграрного комітету Верховної ради, де висловлюється думка про те, що агрохолдинги не впливають позитивно на соціально-економічний розвиток села.

Представники аграрних асоціацій дотримуються іншої думки і вважають присутність агрохолдингів позитивним явищем, одночасно визнаючи, що високо

індустріальне виробництво не потребує великої кількості зайнятих. Важливим моментом у цих подіях звичайно стане остаточне прийняття закону «Про ринок землі», дотримання норм якого внесе суттєві корективи в сьогоднішній стан речей, пов'язаний з сільським господарством.

Література:

1. Політика та розвиток сільського господарства в Україні / за ред. Штефана фон Крамона-Таубадена, Сергія Зорі, Людвіга Штріве. – К. : Трансформ, 2001. – 296 с.
2. Сільське господарство України : криза та відновлення / за ред. Штефана фон Крамона-Таубадена, Сергія Демяненка, Арніла Куна. – К. : КНЕУ, 2004. – 207 с.
3. Данилишин Б., Лисецький А. Аграрна політика : час визначитися // Урядовий кур'єр. – 2005. – №89. – 17 травня.
4. Бородіна О.М. Людський капітал на селі : наукові основи та проблеми розвитку . – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 270 с.
5. Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти . – К. : Аграрна наука, 2005. – 140 с.
6. Сулима М. Економічна ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах / М.І. Сулима // Економіка АПК. – 2009. – № 2 . – С.88-94.
7. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2010 р. – Режим доступу: [http:// www.scribd.com/doc/74646277/СГ-2010/](http://www.scribd.com/doc/74646277/СГ-2010/). – Загол. з екрану
8. Денков Д. Чому ФПГ взяли курс на агроринок? – Режим доступу: [http:// www.epravda.com.ua/publications/2012/01/5/312014/](http://www.epravda.com.ua/publications/2012/01/5/312014/). – Загол. з екрану
9. Проект закону «Про ринок земель». – Режим доступу: [http:// www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=40958/](http://www.w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=40958/). – Загол. з екрану